

1 grudnia 2012

Juliusz Piwowarski – KULTURA BEZPIECZEŃSTWA I JEJ TRZY WYMIARY¹

Abstract

Security is based on fixed values that are preserved in three dimensions, individual, social and material. This phenomenon can be analyzed by an external and internal dimension of existence particular entity. The appropriate term for the science of safety is a „safety culture”.

Key words: safety culture, security, science, three pillars of security

Abstrakt

Bezpieczeństwo opiera się na utrwalonych wartościach, które manifestują się w trzech wymiarach indywidualnym, społecznym i materialnym. Fenomen ten można analizować poprzez zewnętrzny i wewnętrzny wymiar egzystencji określonego podmiotu. Odpowiednim pojęciem dla nauk o bezpieczeństwie jest „kultura bezpieczeństwa”.

¹Artykuł jest rozwinięciem Słowa wstępnego z „Kultury Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje”, WSBPiA „Apeiron”, nr 9, Kraków 2012.

Słowa klucze: kultura bezpieczeństwa, bezpieczeństwo, trzy filary bezpieczeństwa

Wstęp

Na wstępie autor proponuje zwięzłą definicję fenomenu, który towarzyszy rozwojowi człowieka – jest nim „kultura bezpieczeństwa”. Kultura bezpieczeństwa to ogół materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka, który służy jego szeroko rozumianej (także pozamilitarnie) obronności. Służy ona *de facto* utrzymaniu (kultywowaniu), odzyskiwaniu (gdy utracono) i podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa określonego podmiotu. Składają się na nią trzy następujące wymiary – pierwszy: mentalno-duchowy, drugi: organizacyjno-prawny oraz trzeci wymiar: materialny.

Kultura a kultura bezpieczeństwa i obronności

Mówiąc o kulturze bezpieczeństwa, należy zacząć od podstawy funkcjonowania ludzkich grup, wspólnot i całych społeczeństw, podstawy, jaką stanowi wybudowana przez człowieka kultura². **Kultura to ogół utrwalonego materialnego i pozamaterialnego dorobku człowieka.**

²Kultura – ogół wytworów ludzi, zarówno materialnych, jak i niematerialnych: duchowych, symbolicznych. Najczęściej rozumiana jest jako całościowy kształt duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa. Por. J. Kmita, G. Banaszak, *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Instytut Kultury, Warszawa 1994.

1 grudnia 2012

Jak głosi Robert Scruton – „kultura jest ważna”³. Stwierdzenie to, będące, wydawałoby się, truizmem, zdaniem autora nie brzmi w czasach globalizacji na tyle mocno, by nie trzeba go było częściej, niż ma to miejsce obecnie, powtarzać. Jeśli chodzi o zachodni krąg kulturowy, wydaje się, że obowiązek winien szczególnie mocno być podejmowany przez mieszkańców Starego Kontynentu – kolebki Zachodniej, euro-amerykańskiej cywilizacji. Chcąc jednak z podniesionym czołem twierdzić wobec innych, iż „kultura jest ważna”, należy najpierw zaczynać od siebie, gdyż w tym zakresie obecne trendy bardzo często są niestety rozumiane jako fałszywa interpretacja wolności, co powoduje obniżenie poziomu wielu dziedzin kultury. „Fałszywa wolność” uwalnia człowieka od pozornych „więzów” wynikających z ludzkiej powinności przestrzegania reguł kultury, a tym samym uwalnia od obowiązków, czy od odpowiedzialności. W sytuacji, kiedy dość szeroko popularyzowana jest anarchizująca wersja wolności, istnieje spore zagrożenie, iż nasza kultura może zostać roztrwoniona, a moralność, ze szkodą dla bezpieczeństwa ludzi trafi do lamusa anachronizmów, ustępując obyczajowości barbarzyńców, korzystających co prawda na co dzień z zaawansowanej technologii, lecz w większości ułomnych tak pod względem moralnym, jak też intelektualnym. Jest to zapewne tak szeroki temat, iż zasługuje na odrębne opracowanie.

Częścią szeroko rozumianej kultury wybudowanej w dziejowych procesach przez wielkie cywilizacje jest fenomen określany jako kultura bezpieczeństwa. „Jako wyraźnie zarysowująca się domena kultury towarzyszy człowiekowi od jego zarania. Jak zauważa wielu antropologów, z naszym Malinowskim na czele, zapewnienie bezpieczeństwa leżało u podstaw humanizacji

³ R. Scruton, *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 105–106.

1 grudnia 2012

i stanowiło *conditio sine qua non* nie tylko przetrwania gatunku ludzkiego, ale także rozwoju innych płaszczyzn ludzkiej kultury”⁴.

Rozbudowaną definicję kultury bezpieczeństwa tak formułuje profesor Marian Cieślarczyk: **kultura bezpieczeństwa jest to „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, regul, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i dziania (współdziałania) podmiotów, w różny sposób przez te podmioty ‘wyuczonych’ i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”**⁵.

Jak wspomniano, kultura bezpieczeństwa postrzegana jest w trzech wymiarach:

1. Pierwszy wymiar – składają się nań określone idee, system wartości i duchowość osoby ludzkiej⁶;

⁴S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010; B. Malinowski, *Naukowa teoria kultury*, [w:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 69.

⁵M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wyd. AP, Siedlce 2010, s. 210.

⁶Duchowość – pojęcie obecnie dostrzegane i opisywane przez naukę, jest ono szersze aniżeli pojęcie religii. Opisuje je między innymi; Por. P. Socha (red.), *Duchowy rozwój człowieka*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

1 grudnia 2012

2. Drugi wymiar – odnosi się do społecznych oddziaływań organizacji oraz do systemów prawa, wynalazczości, innowacji etc.;
3. Trzeci wymiar – obejmuje wszelkie materialne aspekty egzystencji ludzkiej⁷.

Powyższe składowe kultury bezpieczeństwa Cieślarczyk nazywa „filarami kultury bezpieczeństwa”⁸. Badacz kultury bezpieczeństwa kolejno określa je jako filar mentalno-duchowy⁹, filar organizacyjno-prawny oraz filar materialny. Składowe tych filarów częściowo przenikają się, i tak na przykład wiedza występująca jako składnik pierwszego filaru, poza należącymi do niego, uznawanymi przez człowieka wartościami i zasadami, jest w znacznym stopniu także elementem drugiego filaru, mającego charakter organizacyjno-prawny, a także związany z myślą techniczną w szerokim rozumieniu tego słowa.

Świadomość doświadczonego podmiotu

Kultura bezpieczeństwa funkcjonuje w czterech możliwych sytuacjach odniesionych do świadomości doświadczającego podmiotu¹⁰:

⁷A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 2007, s. 103 i nast.; A. Kroeber, *Istota kultury*, PWN, Warszawa 2002, s. 195 i nast.

⁸M. Cieślarczyk, *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorodność*, E. Reklajtis, B. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), ASPRA-JR, Warszawa 2010, s. 96 i n.

⁹P. M. Socha, *Duchowość – zarys koncepcji dla psychologii religii*, „Przegląd religioznawczy”, 1995, nr 1.

¹⁰L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2012, s. 99.

1 grudnia 2012

1. Zagrożenie istnieje obiektywnie – podmiot posiada świadomość niebezpiecznej sytuacji i może reagować na nią.
2. Zagrożenie istnieje obiektywnie – podmiot jest nieświadomy realnie istniejącego niebezpieczeństwa.
3. Zagrożenie istnieje obiektywnie – podmiot zna sytuację, ale nie ma możliwości w zakresie jednego, dwóch albo trzech filarów kultury bezpieczeństwa zareagować na wystąpienie zagrożenia.
4. Zagrożenie nie istnieje – tutaj mogą wystąpić dwa warianty: 4.1. dany podmiot może mieć świadomość braku potrzeby czujności, uważności. Paradoksalnie, ta sytuacja też może w sobie kryć niebezpieczeństwo – chociażby zagrożenie stagnacją, spowodowane nadmiernym komfortem w wyniku braku zagrożeń; 4.2 lub błędnie – mieć przeświadczenie o jego istnieniu, co niepotrzebnie obniża jego poczucie bezpieczeństwa i niekorzystnie ogranicza możliwości działania podmiotu. Paradoksalnie, ta sytuacja też może w sobie kryć niebezpieczeństwo – chociażby zagrożenie stagnacją, spowodowane nadmiernym komfortem braku w wyniku zagrożeń.

Powyższe cztery przypadki ilustrują w podstawowy sposób możliwości wystąpienia czterech poziomów świadomości stanu bezpieczeństwa danego podmiotu.

Podsumowanie

Ekwiwalentem kultury bezpieczeństwa są trzy filary (mentalny, organizacyjny i materialny) szeroko – nie tylko militarnie – pojętej obronności danego podmiotu. Utożsamienie pojęcia bezpieczeństwa z potencjałem obronności jest bliskie jednej z definicji

1 grudnia 2012

bezpieczeństwa sformułowanych przez sekuritologa, profesora Leszka Korzeniowskiego:

„Bezpieczeństwo jest zdolnością do kreatywnej aktywności podmiotu i oznacza stan obiektywny polegający na braku [bądź neutralizacji] zagrożenia”¹¹.

Autor niniejszego opracowania wyraża ponadto opinię, iż po wtóre bezpieczeństwo możemy ujmować nie tylko jako określony stan rzeczy, ale także jako wartość¹², jak również – w trzecim wariancie: funkcję lub proces (niezagrożonego) rozwoju.

Drugi i trzeci sposób rozumienia pojęcia bezpieczeństwa (wartość, proces rozwoju) pozwala je porównywać do fenomenu kultury bezpieczeństwa i obronności, a nawet przyjąć, iż są one tożsame. Kultura bezpieczeństwa opiera się na utrwalonych wartościach i procesach rozwoju odzwierciedlonych w jej trzech filarach, w wymiarach indywidualnym i kolektywnym oraz zewnętrznym i wewnętrznym dla określonego podmiotu. Jak zauważa Korzeniowski na amerykańskich i angielskich uniwersytetach zawartość odpowiednią dla nauk o bezpieczeństwie ma właśnie pojęcie „kultura bezpieczeństwa”, której opisanie zawdzięczamy Nickowi Pidgeonowi¹³.

¹¹L.F. Korzeniowski, *Zarządzanie bezpieczeństwem*, PŚB, Kraków 2000, s. 437.

¹²Por. J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo jako stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Materiały z II Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo jako wartość* z 18 kwietnia 2010, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2010.

¹³N. Pidgeon, *Safety Culture and Risk Management in Organization*, Cardiff 1991.

1 grudnia 2012

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA

Elementy
Kultury
Mentalnej i
Duchowej

Elementy
Kultury
Organizacyj
-nej

Elementy
Kultury
Materialnej

Bibliografia:

1. Cieślarczyk M., *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorodność*, E. Reklajtis, B. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), ASPRA-JR, Warszawa 2010.
2. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wyd. AP, Siedlce 2010.
3. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010.
4. Kłóskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 2007.
5. Kmita J., G. Banaszak, *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury*, Instytut Kultury, Warszawa 1994.
6. Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2012.
7. Korzeniowski L.F., *Zarządzanie bezpieczeństwem*, PŚB, Kraków 2000.
8. Kroeber A., *Istota kultury*, PWN, Warszawa 2002.
9. Malinowski B., *Naukowa teoria kultury*, [w:] *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
10. Pidgeon N., *Safety Culture and Risk Management in Organization*, Cardiff 1991.
11. Piwowarski J., *Bezpieczeństwo jako stan oraz jako wartość*, [w:] *Bezpieczeństwo jako wartość*, Materiały z II Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo jako wartość* z 18 kwietnia 2010, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Kraków 2010.